

Zonnestraal: een architectonisch én sociaal monument

De historische fundamenteën van onze sociale voorzieningen en gezondheidszorg zijn vaak terug te vinden in sociale bewegingen en in sociale strijd. Dat geldt zeker ook voor de geschiedenis van de tbc-bestrijding. Een goed voorbeeld daarvan is het voormalig Sanatorium Zonnestraal, gelegen op het gelijknamige landgoed bij Hilversum. Jan Schriefer is vervlochten met Zonnestraal: hij werd er geboren én hij werkt en woont er al zijn hele leven. Een interview.

Als Jan Schriefer in 1954 geboren wordt, verkeert de sanatoriumverpleging in haar nadagen. Sinds enkele jaren maken antibiotica immers genezing mogelijk van een voorheen invaliderende en vaak dodelijke ziekte. "Mijn vader kreeg in de oorlog tuberculose. Omdat zijn broer actief was in de vakbeweging, kon hij terecht op Zonnestraal, dat mede door de vakbeweging was opgericht. Dat was boffen: het

regime was streng maar je kreeg er de beste zorg. Genezing was in die tijd echter nog niet mogelijk. Er moest een long worden weggehaald en hij bleef dermate invalide dat hij eigenlijk niet weg kon. In 1945 leert hij mijn moeder kennen en gelukkig kunnen ze dan op Zonnestraal gaan wonen. In de archieven heb ik het teruggevonden: 'Patiënt Schriefer komt in aanmerking voor een woning, hij kan niet meer in de maatschappij een gezin opbouwen.' Zonder Zonnestraal was ik er dus niet geweest," zegt Jan Schriefer met een glimlach.

Arbeidskolonie

Wonen en ook werken op Zonnestraal is in die tijd niet voorbehouden aan het gezin-Schriefer. "Zonnestraal was vanaf het begin bedoeld als arbeidskolonie van herstellende tbc-patiënten. Arbeidstherapie zorgde ervoor dat ze na een kuur van een of twee jaar niet alleen aan een werkgever konden melden dat ze weer gezond waren, maar ook dat ze bij waren gebleven in hun vak. Omdat kostwinners in de tussentijd echter geen geld meer in het laatje brachten, werden er ook woningen gehuurd (en later gebouwd) voor hun gezinnen. Zo groeide een woon- en werkgemeenschap waarin ook mijn vader zijn plekje vond, als elektricien voor halve dagen, tot zijn dood op zestigjarige leeftijd."

Kinderparadijs

"Paradoxaal misschien, maar Zonnestraal was voor mij als kind een paradijs," vervolgt Jan Schriefer. "Van een stigmatiserend effect heb ik zelf nooit iets gemerkt. Natuurlijk kwam bij mij de mantoux altijd op, omdat ik een BCG had gehad. Maar dan kwam mijn moeder dat aan de juf uitleggen zodat er niemand bang hoefde te zijn. Ik had ook zat vriendjes, want wie met mij mee mocht, kon mee het landgoed op om daar te spelen. Dat landgoed was overigens een dorp op zich, waar iedereen voor dezelfde zaak en dezelfde baas werkte. Ik heb daar een bevoorrechte en beschermde jeugd gehad en bijvoorbeeld ook de papelepel binnengekregen."

Jan Schriefer

(Fotografie: Ton Hesp)

Kuren in een boshut

"Mijn vader woonde tot 1950 in een paviljoen, en deels ook nog in een van de boshutten," vertelt Jan Schriefer. "Die hutten zijn in arbeidstherapie door patiënten gebouwd. Ze waren helemaal open en patiënten sliepen en kuurden er het hele jaar door. 's Winters kreeg je gewoon wat extra dekens. Als elektricien heeft mijn vader daarom maar zijn eigen elektrische dekens gemaakt..."

De open boshutten

(Fotografie: archief Zonnestraal)

Van koperen stelen...

De aankoop van het 116 hectare grote landgoed (in 1919, toen nog de Pampahoeve) en de bouw en exploitatie van het sanatorium worden gefinancierd door het in 1905 opgerichte Koperen Stelenfonds. Jan Schriefer: "Bij het slijpen waren de diamanten bevestigd op koperen staafjes (de 'stelen' waarnaar het fonds is genoemd). Die braken na verloop van tijd af. Van de opbrengst van de steeltjes plachten de slijpers naar de kroeg te gaan. De diamantbewerkerbond ANDB zamelde echter al geld in om arbeiders met tuberculose naar sanatoria te kunnen sturen. Op initiatief van onder andere vakbondsvoorman Jan van Zutphen wordt dan besloten het geld niet meer aan drank maar aan de tbc-bestrijding te besteden: het Diamantbewerker Koperen Stelenfonds Nieuwe Levenskracht (KSF) is geboren. Het bestuur wordt gevormd door werkgevers en vakbonden."

...tot een patent op diamantpoeder

Van Zutphen heeft echter nog een heel ander idee: hij is ervan overtuigd dat er uit het slijpafval ook diamantpoeder gewonnen moet kunnen worden. "Maar alle onder-

zoek daarnaar mislukt," vertelt Jan Schriefer, "totdat Van Zutphen, ten einde raad, een beroep doet op de Delftse hoogleraar Henri ter Meulen. Die ontwikkelt in 1917 een procedé om het diamantpoeder uit het afval te zuiveren. Het patent daarvoor schenkt hij aan het KSF. Twee jaar later is er al voldoende geld binnen om het landgoed te kopen, met het plan om daar vier paviljoens te bouwen (voor mannen, vrouwen en kinderen en eentje voor operaties)."

Het Nieuwe Bouwen

"De opdracht voor het ontwerp gaat naar twee jonge architecten, Jan Duiker en Bernard Bijvoet, op advies van Berlage, die het zelf te druk heeft. De plannen lopen eerst wat vertraging op door een recessie in de diamantindustrie. Op basis van voorbeelden uit Engeland wordt er

aan houten barakken gedacht. Maar dan komt als constructeur Jan Gerko Wiebenga in beeld, die in de VS met beton en staal heeft leren bouwen. In 1928 komen dan het hoofdgebouw en het Ter Meulenpaviljoen tot stand, in 1931 gevolgd door het Dresselhuyspaviljoen en een dienstbodehuis. Het zijn voorbeelden van het Nieuwe Bouwen, die met hun heldere lijnen en vele glas nog steeds opmerkelijk luchtig en modern ogen."

Nooit meer weggegaan

Jan Schriefer woont en werkt nog altijd op Zonnestraal. "Bij mijn geboorte gaf de toen 91-jarige 'ome' Jan van Zutphen mijn ouders tien gulden. Misschien is dat wel een goede investering in zijn levenswerk geweest," lacht hij. "In ieder geval kreeg ik hier na mijn diensttijd

Slimme zorgmarketing

Ondanks de socialistische wortels in de diamantbewerkerbond stond Zonnestraal, dat in 1925 samenging met het Rode Kruis, open voor alle gezindten, 'van communisten tot katholieken'. Patiënten kwamen ook letterlijk overal vandaan. Dat was mede te danken aan een marketing die zijn tijd ver vooruit was. Al tijdens de bouw werden gemeenten aangeschreven: willen jullie nu vast intekenen op bedden? Dat werkte goed: zo nam Amsterdam 20 bedden af en Rotterdam 10. Zelfs het verre Antwerpen deed met 2 bedden mee.

Woningen op Zonnestraal

De diamantairsfamilie Van Moppes sponsort de bouw van de eerste nazorgwoningen op het terrein, die in 1937 tot stand komen. In de Tweede Wereldoorlog raakt Zonnestraal deels gemilitariseerd. De Duitse bezetter misbruikt de status van ziekenhuis – er staat een groot rood kruis op het dak geschilderd – door in de buurt munitie op te slaan. In een hangar op het terrein staan oefenvliegtuigen: het vliegveld Hilversum ligt vlakbij. Op het zwaarbewaakte terrein, dat omgeven is door een tankwal, verrijzen 11 officierswoningen en een casino/officiersmess, die er met hun rieten dak van boven moeten uitzien als boerderijen. Deze bunkerwoningen, met hun 55 cm dikke muren, komen na de oorlog in het bezit van het KSF. Dat laat ze verbouwen tot 24 twee-onder-een-kapwoningen die nog steeds in gebruik zijn. Het KSF laat in 1953 ook nog 12 nieuwe woningen bouwen.

mijn eerste baantje, bij de Algemene Dienst. Voor een jaartje, dacht ik toen. Maar volgend jaar werk ik hier veertig jaar, intussen in dienst van het ziekenhuis. Mijn moeder heeft hier gewoond tot ze op haar 84ste naar een bejaardentehuis ging en ik woon nog steeds in een van de voormalige bunkerwoningen.”

Dubbel monument

Naast zijn officiële werkzaamheden beheert hij het archief en verzorgt hij al sinds 1983 rondleidingen over het landgoed. “In de bezuinigingsgolf van de jaren tachtig dreigde het ziekenhuis gesloten te worden. In die tijd groeide ook de waardering voor de architectuur. Daar hebben we zelf overigens met artikelen, ten-

toonstellingen en andere activiteiten hard aan gewerkt. Toen ben ik ook begonnen met rondleidingen voor geïnteresseerden, eerst op kleine schaal. Tegenwoordig komen de bezoekers van over de hele wereld. Maar Zonnestraal is niet alleen architectonisch van belang,” besluit Jan Schriefer. “Jongeren bijvoorbeeld hebben wel gehoord van ebola, SARS en vogelgriep, maar wat tuberculose is, moet ik ze soms uitleggen. Zeker in deze tijd van bezuinigingen mogen we niet vergeten dat goede en toegankelijke gezondheidszorg in het verleden echt bevocht moest worden. Daarom wijs ik er altijd op dat Zonnestraal ook een sociaal monument is.” 📍

Zonnestraal bezoeken

Het KSF bestaat nog. Uit de opbrengsten worden tegenwoordig projecten zoals met zwerfkinderen in Brazilië of tegen kinderarbeid in de diamantindustrie in India gefinancierd. Landgoed Zonnestraal is inmiddels bezit van een woningcorporatie en openbaar toegankelijk. Het is nog steeds op zorg gericht ('care, cultuur en congressen') en daarnaast heeft het terrein een woonfunctie.

De belangrijkste voorbeelden van het Nieuwe Bouwen zijn gerestaureerd en worden zoveel mogelijk dagelijks gebruikt. Voor geïnteresseerden in de geschiedenis en de architectuur zijn er rondleidingen. Brasserie Zonnestraal biedt de hongerige of dorstige bezoeker een warm onthaal.

Meer informatie over wandelingen, rondleidingen of ook de congresfaciliteiten op: www.zonnestraal.org of telefonisch 035 – 538 5400

Zonnestraal is een schoolvoorbeeld van het Nieuwe Bouwen

(Fotografie: archief Zonnestraal)

